

De volmolen aan de Heesch (Abcoven).

Reconstructietekening van de volmolen aan de Heesch.

In 1760 kreeg cartograaf Diederik Zijnen (1730-1768) opdracht van Gijsbertus, Graaf van Hogendorp om een manuscriptkaart te vervaardigen met hierop ingetekend alle bezittingen en eigendommen binnen de Heerlijkheid Tilburg en Goirle.

Na enkele voorstudies in 1759 werd de opdracht aan de ingenieur-militair Zijnen gegund. De getekende kaart van 4,25 meter bij 3,5 meter werd getekend in de schaal van “1600 Rijnlandsch roeden” en nadien opgehangen op de Hasselt in Tilburg in het kasteel.

De kaart omvat de gehuchten, buurten, rivieren, wegen, waterlopen, toponiemen, namen, heertgangen en grensscheidingen.

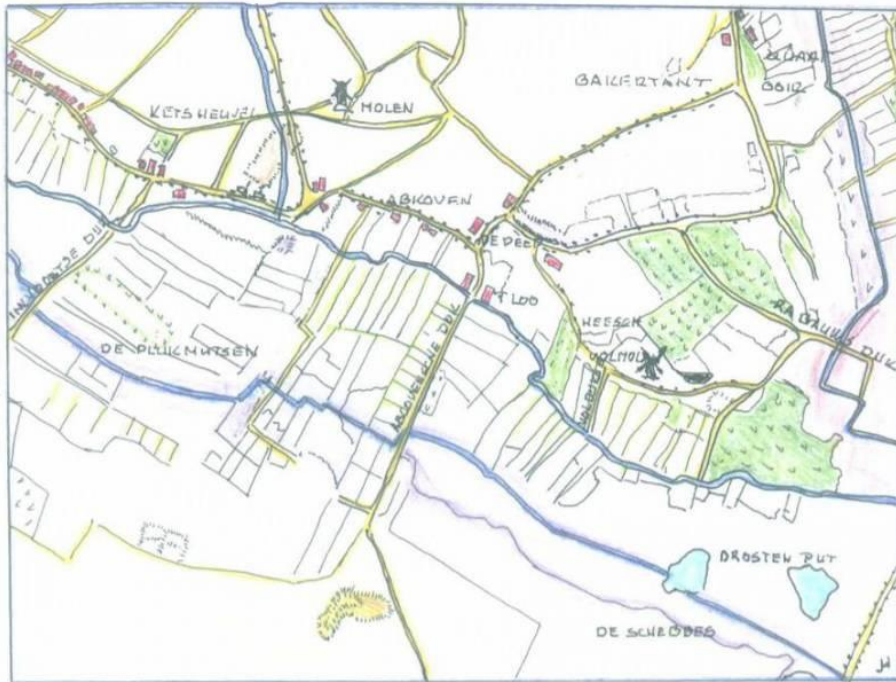
Zo geeft de levensgrote kaart van Zijnen als eerste een nagenoeg compleet beeld van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle.

Niet ingetekend, waren de huizen, krotten, boerderijen en andere gebouwen.

In 1791 tekende Hendrik Verhees (1744-1839) een meer gedetailleerde manuscriptkaart van de Heerlijkheid met daarop Tilburg, Goirle en Riel waarop bovengenoemde gebouwen wel stonden vermeld. Deze kaart had de afmetingen 190 cm. bij 140 cm..

Met het intekenen van ook de bebouwing kreeg men voor het eerst een totaalbeeld van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle.

Deze laatste kaart, die van Hendrik Verhees is het uitgangspunt geweest in het onderzoek naar de toenmalige locatie van de volmolen.

Deel van kaart van Verhees met daarop ingetekend de ruïne van de volmolen aan de Heesch

De Goirlese volmolen is gebouwd op de grens met Tilburg aan de Heesch. De plaats is niet toevallig. Goirle kende enkel wevers van linnen en jute, grondstoffen waarvoor geen volmolen nodig is. Het vollen is een procedé voor de wolindustrie. Deze wolindustrie was in hoge mate geconcentreerd in Tilburg.

Waarom is de volmolen daar dan op Goirles grondgebied geplaatst kan men zich afvragen? Daar zijn een aantal redenen voor.

Als eerste moest de molen een aansluiting hebben op een stromend water, een rivier dus. Een tweede belangrijke reden was dat het oprichten van een molen een Heerlijk recht was waarvoor de Heer van Tilburg en Goirle toestemming moest hebben van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden. Omdat de wolindustrie een Tilburgse aangelegenheid was, waren er reeds verschillende watermolens op Tilburgs grondgebied actief en in concurrentie met elkaar. Een derde reden was het feit dat het gebied laag was gelegen en daarom altijd in een voldoende debiet kon voorzien. Daar kwam bij dat de volmolen op voldoende afstand stond van de watermolen aan de Molendijk die mogelijk het functioneren van de volmolen zou kunnen beïnvloeden. Wel moet men daarbij het onderscheid tussen beide molens duidelijk zien. De watermolen moest door het verplaatsen van grote hoeveelheden water worden aangedreven en de volmolen werd door windkracht aangedreven. Het aangevoerde water was speelwater.

Daarom nog iets over het procedé vollen:

Vollen is vervilten. Wol kan door sop, warmte en wrijving vervilten omdat de vezels van wol dan in elkaar haken.

Een volmolen is een machine waarmee wol vervilt wordt door met houten hamers in een bak op de natte wol te slaan. De eigenschappen van het lakenwol werden bepaald door de veredeling van de wollen stoffen. Die veredeling noemde men vollen.

Op Verloren Maandag, 10 januari 1651, kreeg Lancelot Schetz Graaf van Grobbendonck middels een 'windbrief' toestemming van de Staten Generaal van de Verenigde Nederlanden tot het bouwen en in bedrijf stellen van een windvolmolen. Genoemde windvolmolen was voorzien aan de Heesch langs de Leij tegen de gemeentegrens met Tilburg. Voor de financiering leende van Grobbendonck fl 5.800,00 van Peter van den Landen. Van den Landen was adviseur en raadsman van de fam. Van Grobbendonck.

Er werd een aanbesteding gedaan voor de bouw van de nieuwe molen. De Tilburgse timmerman Willem Gijsberts ging de molen bouwen. Achteraf zal blijken dat dit geen goede keus is geweest!

De molen werd een houten bovenkruier op een, zoals ze in Vlaanderen zeggen, torenkot waarin zich het stampkot bevond. Dat 'kot' kan zowel van hout als steen zijn geweest, hierover bestaat geen zekerheid. Op zowel de kaart van Diderick Zijnen (1760) als die van Hendrik Verhees (1790) staat de volmolen ingetekend op d'n Heesch. Op beide kaarten is er sprake van een ruïne. Die aantekening 'ruïne' kan er op duiden dat de molen op een gemetselde onderbouw heeft gestaan.

In de aanneemsom was ook een molenaarshuis voorzien dat in de regel door de molenaar werd bewoond.

Een jaar na de uitgifte van de windbrief wordt de molen voor 6 jaren verpacht aan Peter Colen en neemt het gezin Colen zijn intrek in het molenaarshuis dat naast de molen was gebouwd. Peter betaalde jaarlijks fl 400,00 als pacht, waarbij voor het onderhoud en de noodzakelijke reparaties afspraken werden gemaakt met Lancelot van Grobbendonck. Ondanks de vermeende goede afspraken over reparaties en onderhoud liep het tussen molenaar en landsheer fout

Al kort na de ingebruikname van de moleninrichting bleek dat Willem Gijsberts slecht werk geleverd had. Er ontstonden grote herstel- en aanpassingskosten aan het loopwerk van de molen. Niemand wilde daar de verantwoording voor nemen met als gevolg dat de molen stil viel. Lancelot Schetz Graaf van Grobbendonck, de eigenaar, weigerde voor de kosten op te draaien en molenaar Peter Colen zette de hakken in het zand.

Op 26 mei 1656 verschenen emeritus-pastoor Augustinus van Dijck, Christiaan de Roij oud-burgemeester, Jan van der Sande en Willem Gerrits de Roij op het kasteel van Tilburg om een getuigenis af te leggen om zo uit de impasse te geraken. Zij verklaarden dat ze vier jaar eerder op het kasteel van Tilburg aanwezig waren geweest bij de verpachting van de windvolmolen aan Peter Colen.

Jan van der Sande verklaarde dat het klein onderhoud voor rekening was van Peter Colen en het groot onderhoud voor rekening van Graaf van Grobbendonck. Willem Gerrits de Roij, op zijn beurt, verklaarde dat van Grobbendonck tegen de molenaar had gezegd dat hij de reparaties moest uitvoeren. Pastoor van Dijck was kennelijk opgeroepen om te bemiddelen tussen beide partijen.

Ondertussen sleepte het molenaarsconflict zich voort, waarbij de kosten en achterstallige pacht waren opgelopen tot vierduizend carolusgulden.

Ook de bemiddelende rol die de pastoor had gespeeld om te komen tot een oplossing was op niets uitgelopen. Niemand was bereid water bij de pastorale wijn te doen met als gevolg dat het contract is ontbonden en de molenaar de molen aan de Heesch heeft verlaten.

Zo stond de molen stil te wachten op de noodzakelijke reparaties en had Peter van den Landen het probleem dat hij zijn geïnvesteerde kapitaal in de volmolen zag verdwijnen. Daar kwam nog een probleem bij! De molen achter Abcoven was 'besmet verklaard' door solidaire molenaars uit de verre omgeving met als gevolg dat van Grobbendonck zijn molen niet kreeg verhuurd.

Ondertussen is Lancelot Schetz Graaf van Grobbendonck overleden en opgevolgd door zijn broer Carolus van Grobbendonck als heer van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle. Hij wil zijn volmolen, waarop zware hypotheeklasten drukten, weer laten draaien.

Op 14 oktober 1667 werd door Peter van den Landen een nieuwe aanbesteding uitgeschreven om de molen weer als volmolen te kunnen gaan gebruiken. Molenbouwer Adriaan Kerkhoven had de opdracht binnen gehaald om de broodnodige reparaties uit te voeren.

Hier volgt een beperkte opsomming van de uit te voeren werkzaamheden.

- Nieuwe vang + vangstok maken.
- Nieuwe voering om het wiel. De kammen verlezten, 50 nieuwe rollen in de kap voorzien.
- De kap dichtmaken met houten schellingen.
- 20 nieuwe essenhouten vuisten en stampers met 40 nieuwe lichters leveren en plaatsen.
- Wentelas overbrengen, halzen verdunnen en kap waterdicht maken.
- Leveren van 2 nieuwe komblokken.
- 2 Nieuwe grenen molenroeden met zeilen leveren.

Alles bij elkaar een indrukwekkende lijst van reparaties en nieuwe onderdelen.

Nadat de werkzaamheden waren afgerond, kreeg molenmaker Adriaen Kerkhoven het recht de volmolen aan derden te verhuren gedurende een periode van 5 jaren. Omdat de molen in de parochie St. Jan stond werd de pachtperiode gesteld op: van de naamdag van Johannes de Doper 24 juni 1668 tot kermis 1673.

In de periode dat Adriaen Kerkhoven de volmolen mocht verhuren is hij voor drie jaren verhuurd aan Jan Cornelissen van Leeuwen en Jan Gerritsen van Leeuwen. Zij mochten daarbij het naastgelegen molenhuis vrij gebruiken.

Na de heren molenaars Van Leeuwen werd het wederom stil rond de volmolen. Een gebrek aan te vollen laken in Tilburg was zeker niet de reden geweest dat de molen wederom stil viel. Mogelijk heeft de slechte bouw van de molen geleid naar zijn ondergang. Zeker is dat de molen in verval is geraakt en ontmanteld. Op oude kaarten vindt men het toponiem 'ruïne aan de Heesch' terug wat zeker moet verwijzen naar een stenen gebouw.

De volmolen heeft in de korte tijd dat hij in bedrijf was helemaal ten dienste gestaan van de wolnijverheid in Tilburg.

Er zijn dan ook geen Goirlese families werkzaam geweest bij de volmolen. Ook de beroepsbevolking van Tilburg had in Goirle niets te zoeken omdat vanuit Oerle een rechtstreekse weg langs Bakertand en Katsbogte naar de molen aan de Heesch voerde. De volmolen is een puur Tilburgse aangelegenheid geweest waarvan de Goirlese linnen- en jutewevers geen weet hadden.

Wat herinnert, zijn de straatnamen en de Leij die na eeuwen zijn loop nog steeds heeft, weliswaar verlegd met de bouw van de wijk De Hoge Wal.

De Gôolse Schôol

Sjef Hoogendoorn

bronnen:

Jef van Gils

Regionaal Archief Tilburg

Gôolse Schôol